

Ранко Младеноски

ПАРАДОКСАЛНА ГЕНЕЗА

***(Песниѝе „Живой̄ и смр̄и“ и „Тема“
од Блаже Конески)***

1. Анти-постапка; 1.1. Претпоставено отсутно vs реално отсутно; 1.2. Неприкосновеност на Демијургот; 1.3. Компромис со Демијургот; 1.4. Сомнеж во Демијургот; 1.5. Камуфлирана порака за Човековата сила; 2. Аналогни семантички структури; 2.1. Огледало; 2.2. Слабоста на Човекот vs силата на Човекот.

ЖИВОТ И СМРТ

**Да не бев роден,
би бил
како глув и слеп
и фатен,
да не бев роден,
не би знаел дури
што е леб
ни што е ден
и што е сончев поглед златен.**

**Да не бев роден,
ќе бев спокоен,
од сите животни маки
ослободен.**

ТЕМА

**Ги нема,
значи - биле.
Па тоа не е лоша тема!
И јас сум бил
штом ќе ме снема.**

Песните „Живот и смрт“ и „Тема“ од македонскиот поет Блаже Конески се објавени во збирката „Црква“.¹ Двете поетски творби имаат еден заеднички основен генерирачки елемент. Станува збор за примена на парадоксален творечки принцип - отсуство на признак (или признаци) со чија помош се полни семантичкото јадро на двете песни. И едната и другата песна на прв поглед даваат една сосема погрешна претстава дека се празнат од значења, но токму тоа семантичко празнење (отсуството на признаци) им ја дава сета значенска полнота на двете куси песни на Конески.²

¹ Блаже Конески, Црква, Мисла, Скопје, 1988, стр. 58 и 59.

² Треба тука да се спомне и еден, можеби маргинален, факт кој фрла барем малку светлина врз проблематиката за којашто имаме намера да зборуваме. Двете песни се последователни во збирката, односно се поместени една до друга. Ваквата формална блискост (соседство во рамките на поетската збирка како целина) може да подразбира и поинаква блискост на многу поинакво рамниште - на полето на семантиката, односно значењето на текстот од двете песни.

Во тоа се согледува парадоксалноста при градењето на овие две песни.

1. АНТИ-ПОСТАПКА

Принципот врз кој се изградени/конструирани овие две песни го нарекуваме анти-постапка.

Присуството на приznakот и неговото ставање во контекст (во соработка) со други такви или слични признаци подразбира исполнување со значења. Ваквиот пристап во конструирањето го нарекуваме вообичаена постапка, зашто значењето се гради со постоење (присуство) на знаци (симболи), а не со нивно отсуство. Со оглед на тоа што поезијата секогаш си го задржува правото на слобода (*licentia poetica*), нејзината основна (генерална) цел е секогаш една и иста: Да ја злоупотреби до крај својата слобода и со зачудувачки постапки (очудување) да исконструира значенски систем кој ќе биде побогат од вообичаено скроените семантички системи, односно систем кој сам ќе генерира сè повеќе и повеќе нови значења.

Во овие две песни на Конески е изневерена вообичаеноста со тоа што со помош на систем од елементи коишто значат отсуство е изграден систем којшто означува присуство.

1.1. Претпоставено отсутно vs реално отсутно

Стиховите „*Да не бев роден*“ од песната „Живот и смрт“ и „*Ги нема*“ од песната „Тема“ во своето основно семантичко јадро го имаат приznakот отсутно, со таа разлика што во стихот од првата песна станува збор за претпоставено отсутно, додека во стихот од втората песна имаме

вистинско/ реално отсутно. И претпоставената и реалната отсутност подразбираат (се однесуваат на) не-живот (=смрт). Ако е така, зошто тогаш се јавува ваквата разлика во двете песни во врска со кодирањето на отсутното - претпоставено од една и реално (вистинито, потврдено) од друга страна?

Клучот е во поставеноста, односно во гледната точка на лирскиот субјект. Во песната „Живот и смрт“ лирскиот субјект е свртен кон себе. Формалниот показател којшто ја сугерира ваквата точка на гледање е првото лице еднина од глаголот „сум“. Тоа „сум“ (во форма за минато време - бев) го означува неопходното присутно (присуство на лирскиот субјект) и не допушта компромис со каква и да е реална/ вистинска отсутност (на субјектот). Таа бескомпромисност (или неприкосновеност) на тоа „сум“ (бев) генерира претпоставена (условна) отсутност („Да не бев“ = „Ако не бев“). Ваквата претпоставена отсутност, пак, од своја страна генерира понатаму мноштво елементи (знаци/ симболи) кои имплицираат отсутност на признаци: „Глув“ имплицира отсутност на признакот „слух“ (=„-слух“ =не слуша); „Слеп“ имплицира отсутност на признакот „вид“ (=„-вид“ =не гледа); „Фатен“ имплицира отсутност на признакот „подвижен“ (=„-подвижен“ =не се движи). Тоа значи дека онаа претпоставена отсутност во првиот стих („Да не бев роден“) сега веќе генерира реална/ вистинска отсутност којашто, пак, е особеност на песната „Тема“.³

³ Реалната, односно вистинската отсутност на признаци овде ја согледуваме на лексичко рамниште, значи само во рамките на зборот, а не и во рамките на синтагмата, синтаксата, или целата песна. Песната како целост ја промовира претпоставената отсутност, но делови од неа (потенцираме: на лексичко ниво) сепак алудираат на вистинска/ реална отсутност. Ова е уште еден елемент (аргумент) кој потврдува дека овие две песни се градени врз опозицијата отсутно vs присутно.

Во првиот стих („*Ги нема*“) од песната „Тема“ лирскиот субјект е свртен не кон себе, ами надвор од себе. Тоа го сугерира кратката заменска форма за трето лице множина. На лирскиот субјект не му паѓа на памет да прави каков и да е компромис за неопходната присутност на возможната (реална/вистинска) отсутност. Тој (субјектот) не учествува во „тие“ (нив) кои („*Ги нема*“=) не постојат. Ваквата „фатена пусија“ (агол на гледање) му обезбедува нему (на субјектот) неприкосновеност во генерирањето на признаци кои во своето семантичко јадро ја носат реалната/ вистинската отсутност. Креирањето на признакот отсутност во вториот стих е експлицитно: „*значи - биле*“. Значи, резултатот (ефектот) во првите два стиха на „Тема“ е ист како и во првите четири стиха од „Живот и смрт“ - генерирање на реална/вистинска отсутност (=не-живот =смрт).

1.2. Неприкосновеност на Демијургот

Со глаголот „сум“ (во форма на минато време - „бев“) во првата песна и со „*Ги нема*“ (=не постојат) во втората песна, субјектот инсистира на неприкосновеност. Пренагласеноста на глаголот „сум“ („бев“)⁴ сугерира, меѓу другото, и значења од типот: постојам, творам, создавам, ме има, независен сум, многу важен сум, неприкосновен сум... Во контекст на нагласената претпоставена отсутност

⁴ Стихот „Да не бев роден“ во песната „Живот и смрт“ се јавува три пати: два пати во првата строфа и еднаш во втората строфа. Нагласувањето на стихот подразбира, меѓу другото, и нагласување на глаголот „сум“ (бев) што ја потенцира категоријата неприкосновеност за која зборуваме.

во првата песна („Живот и смрт“)⁵, ваквите семантички јадра го потенцираат Творецот, Бога, Демијургот. За него се врзани категориите неприкосновеност (Да немаш друг Бог освен мене), создавање (И без него ништо не стана што постана), отсуство (никој не го видел Бога) и слично. Стихот „*Ги нема*“ од втората песна, пак, не допушта никакво сомневање во вистинитоста на судот, на она што е изречено. Овде нема условност, нема претпоставка (за отсуството), туку има факт - реална, вистинска отсуственост. Стихот сугерира и инсистира на категоријата неприкосновеност.

Значи, ваквите импликации упатуваат на тоа дека неприкосновеноста на Бога не е доведена во прашање, ами напротив таа е нагласена. Претпоставената отсуственост и потенцираната условност во првиот стих од „Живот и смрт“ („*Да не бев роден*“) подразбира дека субјектот ја прифаќа опонентната фактичка состојба - дека тој постои, дека тоа не зависи од него, дека има посилна сила која тоа го контролира, дека неговото постоење не е во неговите раце, дека тој не е Творец, туку само производ на Творецот, дека неговите можности се ограничени до таа мера само за да може да ја претпоставува улогата и силата на Творецот (и нагласено да ја условува својата намера или желба), дека на крајот на краиштата неприкосновеноста на Творецот е неприкосновена. Вистинската, или реалната, отсуственост во првиот стих („*Ги нема*“) од втората песна само ги потврдува ваквите тези. Претпоставената отсуственост од првата песна претрпува метаморфоза во реална отсуственост во

⁵ Категориите „отсуственост“ и „твори“ во контекст имплицираат божји карактер, односно алудираат на Творецот.

втората песна. Постоењето во отсуство (неприсутност) е, пред сè, божји признак.

1.3. Компромис со Демијургот

Зошто на лирскиот субјект му е потребно (или неопходно) да ја нагласува неприкосновеноста на Творецот од една, и компромисот со Него од друга страна?

Како што веќе истакнавме, стихот „*Да не бев роден*“ во песната „Живот и смрт“ се повторува три пати. Во неговото основно семантичко јадро лежи условеноста - неоствареноста на желбата на субјектот: Тој постои, и покрај неговата нагласена желба за непостоење, за нераѓање. Тој (субјектот) е немоќен пред таа сила која раѓа, која твори, која создава живот. Тој не може да ѝ се спротивстави на таа сила, зашто таа е неприкосновена. Ако не може да ѝ се спротивстави, тогаш што му преостанува?

Прво, игнорирајќи го, да ја земе улогата на Творецот⁶ во свои раце - да може (да има моќ!) да создава и да „не-создава“. Ваквата опција не е реализирана, а тоа го имплицира условното

⁶ Тоа би значело дека овде веќе се насетува остварен конфликт Човек - Бог, а победата од тој конфликт, како и секогаш, му припаѓала на Бога. Кај лирскиот субјект може да се насети прометејски дух, дух на побуна, што е особина на „прогонетиот ангел“ или „паднатиот ангел“, фаволот, Сатаната. Сепак, досега изведените импликации сè уште не допуштаат поинакви значења освен тие кои насочуваат кон тоа дека овде не станува збор за бунт, ами за компромис меѓу Човека и Бога. Условноста во првиот стих („Да не бев роден“) со жестока упорност го имплицира тоа сознание за човековата инфериорност во однос на божјата супериорност.

искажување во кое нема ниту еден елемент којшто ќе ја потврди неприкосновеноста (моќта за давање и „не-давање“ на живот)⁷ на субјектот. Тоа значи дека таа (неприкосновеноста) сè уште е во божји раце. Штом е тоа така, на субјектот му преостанува втората опција - да бара и да најде компромис со Творецот, со Демиијургот. Тој компромис е имплициран со условната искажаност на субјектот. Тој (субјектот) веќе (условно) се помирил со судбината да мора да ја игра улогата на „објект“ (или, пак, да биде субјект којшто не е до крај реализиран како идентитет, како индивидуа) и ја прифатил божјата супериорност. Во ваквата констелација на елементите, компромисот е неминовен. Оттука, би можеле да заклучиме дека во песната „Живот и смрт“ е потенцирана божјата неприкосновена и супериорна творечка позиција. Во негови раце е животот, но во негови раце е и смртта. Тој е Оној што дава живот, Тој е Оној што го одзема истиот тој живот, но Тој е истовремено и Оној што има моќ да не дава живот. На Бога, значи, му се својствени признаците постоење и непостоење. Бог е живот, но Бог е и смрт.

Меѓутоа, овде се наметнува прашањето од каде вакво двојство, ако Бог (Творецот, Демиијургот) е навистина неприкосновен и супериорен? Ако Бог е навистина живот, ако Тој е навистина супериорен и неприкосновен, ако е тоа така, зошто смртта му е еден од признаците,

⁷ Овде не станува збор за моќта за одземање на животот, туку за моќта да се дава или да не се дава животот. Едно е да се има моќ за одземање живот, а сосема друго е да се поседува сила која одлучува да не се даде живот. Разликата е огромна.

зошто би морал да се бори со неа (со смртта)⁸ и таа да стане дел од Него?

1.4. Сомнеж во Демијургот

Изведените импликации несомнено го потврдуваат сомнежот што лирскиот субјект го манифестира кон Творецот, кон Бога. Ако погоре истакнавме дека условноста („Да не бев роден“) имплицира(ше) супериорност на Бога кон човековата инфериорност, со натамошните импликации се поврдува спротивното - Бог не само што не е супериорен над човекот, туку е сосема обратно - Човекот е супериорен над Бога. Бог сега е поставен во една улога која не му прилега со оглед на тоа во каков setting (на небото) е сместен и какви семоќни епитети поседува - тој сега е инфериорен. Дали ваквите контрадикторни (последователни!) импликации сугерираат апсурдност во семантичките јадра на двете песни, или пак можеби станува збор за парадокс?

⁸ Алудираме тука на Тропарот за Воскресението: „Со смрт смртта ја победи“. Самиот факт дека Бог излегол на мегдан со смртта го потврдува неговиот страв од неа. Бог во неа видел достоин противник и се впуштил во авантурата наречена симнување од небесните висини, трансформација во човечко суштество и победа над смртта. Зошто Бог не можел во божји лик да ја победи смртта, туку морал „да се престори“ во човек за да го стори тоа? Зарем таквата негова постапка не ја потврдува Човековата супериорност над Творецот?! Ваквата проблематичност на релација човек - Бог ја среќаваме и во песната „Одземање на силата“ во циклусот „Марко Крале“ од Б. Конески. Таму, исто така, се проблематизира прашањето на божјата супериорност, неприкосновеност и праведност. Субјектот (Човекот) се откажува од божјата потпора и станува свесен за својот потенцијал: „Сам/ низ оумани шреба да зо барам иайооџ на мојоџ живоџ“.

1.5. Камуфлирана порака за Човековата сила

Станува збор, всушност, за една генијална и генијално камуфлирана порака (интенција) на поетот Блаже Конески.

Зборувавме за тоа дека двете песни се градени врз парадоксалниот принцип на означување со отсуство на признаци. Оние признаци кои не се присутни ги полнат семантичките јадра на двете песни. Во двете песни е отсутна силата на човекот, отсутна е неговата моќ да се спротивстави на божјата семоќ, на божјата супериорност, на божјата неприкосновеност. Но, отсутноста не значи и непостоење. Напротив. Сега, Човекот ја зема играта во свои раце. Онака како што Господ се трансформирал во човек за да ја победи смртта, онака како што Господ се престорил во питач за да му ја одземе силата на Марка Кралета, така Човекот сега се трансформирал (се престорил/ се маскирал) во беспомошно суштество и само чека погоден момент да дојде во позиција да се манифестира како Човек, да го начека „супериорниот“ Бог и да му ја одземе силата, моќта, неприкосновеноста. Човековата супериорност се камуфлирала во инфериорност за да не биде откриена и уништена. За да победи, Човекот мора да ја крие својата сила и да ја покаже во вистински момент. Да го залаже Бога со својата наводна бескрајна слабост, да го надитри Бога со трик што самиот Бог го применува - со трансформација во крајно инфериорно суштество да се чека „на пусија“ ривалот. Сега станува јасно дека признавањето на неприкосновеноста како признак на Бога и компромисот со Бога, всушност, значеле камуфлиран конфликт, трик на човековата слабост (=Човековата сила) против Божјата сила. Силата е

во мудроста, а не во силата.⁹ Со такво сознание, човекот станува Човек. Тоа е Човековата анти-постапка како одговор на Божјата постапка.

2. АНАЛОГНИ СЕМАНТИЧКИ СТРУКТУРИ

Ги сопоставуваме на семантички план втората строфа од песната „Живот и смрт“ (*Да не бев роден,/ ќе бев спокоен,/ од сийе живојни маки/ ослободен*) и двата последни стиха од песната „Тема“ (*И јас сум бил/ ишом ќе ме снема*). И двете структури имплицираат претпоставена отсуност на субјектот (не-живот = смрт).

Веќе ја елабориравме претпоставената отсуност во стихот „*Да не бев роден*“. Иста импликација нуди и стихот „*ќе бев спокоен*“. Лексемата „спокоен“ во контекст на стихот (па и на песната во целост) означува тотална пасивност, што подразбира „вечен мир“ (= (с)покоен = не-живот = смрт). Двостипјето „*Од сийе живојни маки/ ослободен*“ само ја пренагласува ваквата импликација. Тоа значи дека целата строфа е во функција да ја пренагласи претпоставената отсуност на лирскиот субјект.

Во значенското јадро на двата последни стиха од песната „Тема“ имаме привидна семантичка некомпатибилност меѓу двата стиха. Првиот стих („*И јас сум бил*“) ја нагласува реалната/ вистинската отсуност на субјектот, а таквата импликација ја сугерира употребата на глаголот „сум“ во минато

⁹ На ваков или сличен начин би можеле да се протолкуваат зборовите на апостол Павле кои ги цитира Блаже Конески во песната „Слабоста“ од збирката „Сеизмограф“ (стр. 18): „Мојата сила е во мојата слабост“.

неопределено време. Но, последниот стих, напротив, ја содржи претпоставената отсутност со употребата на идното време во контекст на сврзникот „штом“ (=тогаш кога). Признакот идно време за реалната отсутност на субјектот имплицира претпоставена (презентна =сегашна) отсутност на лирскиот субјект. Тоа значи дека двата последни стиха од песната „Тема“ се во функција да ја пренагласат претпоставената отсутност на субјектот.

Значи, значенскиот ефект од втората строфа на „Живот и смрт“ и двата последни стиха од песната „Тема“ е ист. Тоа подразбира аналогност во семантичките структури на овие два сегмента од двете песни.

2.1. Огледало

Ваквата поставеност на сегментите од двете аналогни семантички структури подразбира таканаречена огледална (преклопувачка) структура.¹⁰ Што имплицира ваквата огледална структура на семантички план?

Веќе ја елабориравме таканаречената Човекова анти-постапка во корелација со Божјата постапка. Во прашање беа категориите супериорност - инфериорност, сила - слабост. Покажавме дека почетните стихови од двете песни сугерираат човековата слабост да ја имитира Божјата слабост за да може човекот да стане Човек, да ја покаже сета своја сила во мудроста, а не во силата. Значи, човекот треба да

¹⁰ Потенцираме дека станува збор за огледална структура на планот на содржината, а не на планот на формата.

се огледа на Бога ако сака (ако има намера) да стане Човек. Преклопувачката структура (огледало) на семантички план на двата сегмента од двете песни уште повеќе ја нагласува ваквата сугестија која се однесува на релацијата Човек - Бог. Двете песни („Живот и смрт“ и „Тема“) на Конески во своите основни семантички јадра носат една заедничка пренагласена сугестија - Човековата сила може да биде неимоверна¹¹ како што може да биде неимоверна и Божјата слабост, како што може да биде неимоверен и Божјиот страв.¹²

2.2. Слабоста на Човекот vs силата на Човекот

Ако на Бога (на Творецот, Создателот, Демијургот) му е допуштено во одредени моменти да ги поседува категориите суета, слабост и страв, тогаш зошто на Човекот да му биде земено за грев ако ги има како свои признаци таквите категории? Сметаме дека ова е основното проблемско прашање на овие две песни на Конески. Парадоксалната сугестија (или пораката на песната, како што често пишува Блаже Конески во своите есеи за поезијата) е дека човекот се оЧовечува не само преку својата сила, ами и преку својата слабост. Човекот може да биде

¹¹ Лексемата е земена од песната „Одземање на силата“ од Блаже Конески. Го потенцираме ова затоа што, како што веќе нагласивме, сметаме дека оваа песна од циклусот „Марко Крале“ и двете разгледувани песни од збирката „Црква“ се мошне идентични на семантички план.

¹² Често пати се потенцира дека суетата на Бога (Да немаш други богови освен мене) не е ништо друго, туку знак за стравот на Бога, за Божјиот страв.

силен со својата сила, но Тој (Човекот) може да биде уште посилен со својата слабост. Кога е слаб (и суетен и полн со страв) Тој тогаш најмногу го заслужува она големо Ч како симбол за неимоверна Човештина. Со парадоксалното обележување на значења преку отсутноста на примарните признаци, во овие две песни Конески го докажува токму тоа.¹³

¹³ Ќе мора да укажеме овде на фактот дека овој обид за интерпретација на двете песни на Конески покажува дека тие (песните) изобилуваат со семантички признаци. Со оглед на тоа што поетскиот јазик има својство сам од себе да генерира значења (а тоа особено е забележливо во генијалните песни на Конески), илузорно е да се мисли дека со која и да е интерпретација ќе бидат ексцерпирани сите значења (или поточно импликации) на овие две песни. Би ја потенцирале тука, по којзнае којпат, а во овој контекст, мошне луцидната забелешка на Конески: „Во една пригода реков дека поезијата на еден поет не може да биде прочитана само во една генерација. И сега го повторувам тоа, зашто држам до тоа. Јас ви нудам само една своја варијанта, а вие продолжете го читањето натаму“. (во: Константин Миладинов, Поезија, читање на Блаже Конески, Мисла, Скопје, 1989, стр. 10.).